DİSK

emeğimize
ekmeğimize
geleceğimize
sahip çıkalım

ÖZELLEŞTİRMEYE HAYIR

DİSK YAYINLARI No: 4
Kasım 1993

Teknik Hazırlık:
DİSK Basın Yayın ve
Halkla İlişkiler Dairesi
A. Kutsi Tecer Caddesi, No:12/4
Merter/ISTANBUL

Tel : (212) 504 80 83 (PBX)
Faks : (212) 506 10 79

Basıldığı Yer :
Boyut Matbaacılık A.Ş.
Tel : (212) 629 01 73 (4 Hat)

ÖZELLEŞTİRME

Dünya'nın tüm ülkelerinde 1970'li yıllardan bu yana şiddetli bir ekonomik kriz yaşanıyor. Gelişmişlik düzeyleri ve yönetim biçimleri ne olursa olsun işsizlik, enflasyon, üretimdeki gerileme, gelir dağılımında eşitsizliklerin artması ve son yıllarda gündeme gelen yolsuzluklar bütün ülkeleri etkiliyor. Ekonomik krizi aşmak için, dünya çapında kamu girişimciliğinin sınırlandırılması ve ekonominin serbestleştirilmesi yönünde ideolojik bir saldırı sürüyor:

ÖZELLEŞTİRME!

Ulusularararası finans kurumları, çokuluslu danışmanlık şirketleri, hükümet yetkilileri, işadamları, büyük şirketlerin yöneticileri, bankacılar; yani sermaye sınıfı ve ona hizmet eden kurum ve şahıslar ve hatta kimi bilim adamları özelleştirmenin erdemlerini sıralıyorlar. Bu düşünceyi tüm topluma maletmek için varolan tüm araçları denetimleri altına alıyorlar. Gazeteleri, TV kanallarını veya bu kuruluşları yönlendiren kişilerin düşüncelerini de satın alıyorlar. Sürdürülen kampanya ile toplumu bunaltan tüm ekonomik ve sosyal problemlerinin sorumluluğu ise tek bir nedene bağlanıyor; Kamu İktisadi Teşebbüsleri!

Kamu açıklarına yol açtığı iddia edilen bu kurumlar, tüm sorun ve dengesizliklerin nedeni gibi gösteriliyor; Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nden kurtulmak, kısa dönemli hedef olarak kapalı kapılar ardında belirleniyor. Somut gerçekliğin kavranmasını güçleştiren ideolojik saldırıyla birlikte, tam bir karmaşa içinde başlatılan özelleştirme uygulamaları, konunun kavranmasını zorlaştırıyor ve uygulamalara karşı oluşturulacak davranış biçimlerini etkisiz kılıyor.

Özelleştirme, güncel sınıf savaşımının odak noktasını oluşturmaktadır. 1970'li yıllarda çokuluslu şirketlerin kâr hadlerinin azalmasına çözüm arayışları içinde bulunarak sihirli bir formül gibi sunulan özelleştirme,

uluslararası sermayenin dayatmasıdır. Sermaye sınıfı, gelişmiş teknoloji ve iletişim olanaklarının yardımıyla tüm olayları istediği gibi yönlendirebilmektedir. Bunun son çarpıcı örneklerinden biri, 1990 yılında, milyonlarca insanın televizyonları karşısına oturtarak, Körfez Savaşı'nı bir futbol maçı gibi izlemesidir. Yapılanın yalnızca teknolojik bir savaş olduğu izlenimini o kadar iyi verildi ki hiçkimse evlerin bombalandığını, çocukların öldürülğünü, insanların kolsuz bacaksız kaldığını görmedi. İnsanlar, atılan bombaların "ordu komutanlığının ikinci katında sol tarafta bulunan odaya giderek, stratejik bilgileri imha ettiğine" inandı. Oysa aynı anda kentler yok oluyor, insanlar ölüyor, doğal çevre bir daha kolay kolay onarılamayacak biçimde yıkıma uğruyordu. Bugün Somali'de süren savaşın gerçek yüzü de basın yayın araçları yardımı ile benzer biçimde kitlelerden saklanıyor. Savaşa giden askerlerin bir bayramı kutlamaya gidercesine uğurlanırken çekilmiş fotoğrafları gazetelerin ilk sayfalarında yer alıyor; hiç kimse bu askerlerin neden ve kimin için savaşmaya gittiğini düşünemiyor. İşte, özelleştirme konusunda yapılan da budur.

ÖZELLEŞTİRME konusunda emek ve sermaye güçleri, giderek keskinleşen bir çatışma içindedir. Başlangıçta, özelleştirmeye "yandaş" ya da "karşı" olmak biçiminde açığa çıkan bu çatışmanın odağı; politikaların fiilen uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, artan ideolojik baskının da etkisiyle giderek hedefinden uzaklaşmıştır. Çatışma, özelleştirmenin özü yerine; kapsamı, uygulanma biçimi ve sonuçları karşısında alınacak önlemler alanına kaymış bulunmaktadır. Özelleştirmeye ilkesel olarak karşı çıkan sendikalar bile bu politikalardan olabildiğince az etkilenmenin yollarını aramaya başlıyor, çalışmalarını yeni seçenekler üretme konusunda yoğunlaştırmaya yöneliyorlar.

Kamu iktisadi girişimlerinin özel sektöre satılması ya da kapatılması sürecinde ortaya çıkan tablo şu oldu:

1) Kamu girişimciliği daraldı, kapitalist özel mülkiyet genişledi;

2) Çokuluslu tekellerin gücü ve etkinliği arttı;

3) İşçi sendikaları sayısal ve toplumsal etkinlik açısından güçsüzleşti;

4) Emek güçlerini satarak geçinen sınıf ve katmanların yaşam düzeyi düştü;

5) Sermayenin gerek dünya, gerekse tek tek ülke yönetimleri üzerindeki belirleyiciliği arttı.

1970'li yıllarda başlayan dünya ekonomik bunalımı ve reel sosyalizmin seksenli yılların sonundaki çöküşü, başta sendikalar olmak üzere emekten yana olan tüm örgüt ve bireylerin çalışma alanlarını sınırladı, somut eylem programlarının geliştirilmesinde önemli bir engel oluşturdu. Bu yıllarda gündeme gelen özelleştirme olgusu, tek tek ülkelerin içinde bulundukları koşullar nedeniyle gerçek anlamda irdelenememiş, özelleştirmenin kaçınılmaz ilerleyişi durdurulamamıştır.

Bugün tüm dünya ülkeleri ekonomilerini çıkmazdan kurtarabilmek için, ÖZELLEŞTİRME uygulamalarına kucak açmışlardır. Çünkü bu uygulama, varolan ekonomik sistemin yürütülmesi ve güç dengesinin sermaye yararına sürdürülebilmesi için; kapitalizmin tümüyle dışında ve onu aşan köklü bir dönüşüm, alternatif bir sistemin sunulamadığı koşullarda kendini dayatmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı ÖZELLEŞTİRME olgusu, "evet" ya da "hayır" ikilemi içinde ele alınarak, eyleme geçilme sınırını aşmıştır.

Özelleştirme, işçi sınıfı ve toplumun diğer çalışan kesimleri açısından büyük kayıplara yol açmaktır. Dünya kapitalizminin krizden çıkmak için dayattığı çözümlerin parçası olan özelleştirme, yeni uluslararası işbölümünün Türkiye'de de gerçekleştirilebilmesi için uluslararası sermaye sınıfı tarafından oluşturulmuştur. Ekonomik ve politik kriz içindeki sermaye, emekçi kesimlerin gücünü çok yönlü saldırılarla zayıflatarak, onun sınıfsal örgütlülüğünü çökertmeye çalışmaktadır.

I- ÖZELLEŞTİRME ULUSLARARASI BİR UYGULAMADIR

Özelleştime uygulamaları, yeni bir olgu değildir. Ancak günümüzdeki özelleştirme bütün dünyaya yayılan bir kampanya şekline dönüşmüştür. Tek tek ülkelerin içsel dinamiklerinden bağımsız biçimde planlanan bu uygulamalar, benzer koşullara sahip ülkelerde hemen hemen aynı biçimde gerçekleştiriliyor.

a- Özelleştirme ekonomilerdeki yapısal dönüşümün bir parçasıdır.

Dünyada oluşan yeni güç dengeleri tüm ülkelerde ekonomik ve toplumsal alanda yapısal bir değişimi gerekli kılıyor. Bu değişim, toplumun tüm kesimlerini etkileyen ve "istikrar ve reform programı" olarak adlandırılan bir uygulama ile başladı. Bu program

çerçevesinde devlet, toplumsal çelişkileri hafifletici rolünü, "sosyal devlet" anlayışını terk ederek, yerini özel kesime bırakmak için bir dizi önlemler aldı. Bu önlemler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen tümünde az ya da çok uygulandı. Ancak bu "istikrar programı", azgelişmiş ülkelerde oluşabilecek toplumsal muhalefeti bastırmak için, genellikle zor yoluna başvurularak, askeri hükümetler eliyle hayata geçirildi. Çünkü ekonomide yapısal değişimi sağlamak için reel ücret düzeyini düşürmek, bunun için sendikaların gücünü kırmak, temel hak ve özgürlüklerden büyük ölçüde vazgeçmek gerekiyordu. Ekonomik kriz ancak bu tür önlemlerle; kemerler sıkılarak ve kapitalistlerin kâr oranları yükseltilerek hafifletilebilirdi.

b- Özelleştirme sadece KİT'lerin satışı değildir

Özelleştirme politikaları aynı zamanda, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim gibi alanlardaki devlet hizmetlerinin ortadan kalkması veya gerilemesi demektir. Özelleştirmeler, toplumun yaşam ve kültür düzeyinin yükseltilmesi, geleceğinin oluşturulması için son derece zorunlu olan bu hizmetlerin kâr amacına teslim edilmesi, geleceğimizin ipotek edilmesidir.

c- Özelleştirme, gelişmekte olan ülkelerin uluslararası finans kurumlarına olan borçlarını ödeme yöntemidir

Azgelişmiş ülkeler, özellikle Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye, 1980 öncesinde izledikleri ithal ikameci ekonomi politikaları nedeniyle uluslararası finans kurumlarına çok fazla borçlanmışlardır.

Özelleştirme uygulamalarının hızlandığı 1992 yılında Türkiye'nin dış borcu 54 milyar 704 milyon Amerikan Doları, bu borçların Gayrisafi Milli Hasıla'ya (GSMH) oranı ise yüzde 48 idi. Özelleştirme uygulamalarını son yıllarda hızlandıran Arjantin'in dış borçları ise 1993 yılında 46 milyar Amerikan Doları'na ulaşmış, bütçe açığı ise Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) yüzde 15.5'unu oluşturuyordu. 1980'li yıllarda IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, bu borçları tahsil edebilmek için azgelişmiş ülkeleri "istikrar programı" adıyla anılan sert kemer sıkma politikaları uygulamaları için zorladılar. Bu programın başarısı için en önemli unsurlardan biri de kamu kuruluşlarının özelleştirilmesiydi.

d- Özelleştirme yoluyla, özel sektörün güçlenmesi istenmektedir

KİT'lerin kuruluş amaçlarının başında özel sektörü güçlendirmek ve ona kaynak aktarmak gelmektedir. Ancak bu kuruluşların, piyasa koşullarına göre daha ucuz ya da

bedelsiz mal ve hizmet üreterek gelir dağılımındaki eşitsizlikleri hafifletmek, bölgesel dengesizlikleri azaltmak gibi amaçları da vardır. Birçok ülkede kamu kuruluşları, ulusal bağımsızlığın korunmasına katkıda bulunmuş, sermaye sınıfının tüm topluma egemen olmasını engellemiştir.Bugün devletin ekonomik yaşamdan tümüyle çekilmesi anlamına gelen "özelleştirme" programının gerçekleşmesi durumunda emekçi sınıf ve katmanlar büyük sosyal ve ekonomik kayıplara uğrayacak; buna karşılık özel sektör güçlenecektir.

Özelleştirme uygulamalarının sonuçları özel sektörün iki şekilde güçlendiğini göstermektedir. Birincisi, devlet tekelinin yerini alan özel tekeller, en üst düzeyde kâr elde edebilmek için mal ve hizmetleri istediği gibi fiyatlandırma olanağına kavuşurlar. İkinci olarak da sermaye, yeni yatırımlar yapmak yerine, varolan tesisleri genellikle gerçek değerinin altında fiyatlarla satın alarak kazanç sağlamaktadır. (Bkz, Türkiye'de özelleştirme uygulamaları)

e- Özelleştirme, gelişmekte olan ülkeler için sanayisizleşme anlamına gelmektedir

Teknoloji alanındaki gelişmeler özellikle 1980'li yıllarda çok hızlanmıştır. Ancak teknolojik gelişmeler için araştırma-geliştirme faaliyetlerine büyük fonlar ayırmak gerekir. Önemli harcamalar gerektiren araştırma-geliştirme çalışmaları, hemen tüm ülkelerde devlet desteğiyle yapılır. "Devleti küçültmek" söylemiyle başlatılan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, azgelişmiş ülkeler açısından yeni teknolojiler üretememek demektir. Oysa günümüzde özellikle Japon şirketlerinin dünya pazarına girmeleriyle birlikte, uluslararası dev şirketler arasında kıyasıya bir rekabet başlamıştır. Yapısında çok az gereksiz unsur taşıyan (hata, maliyet, stok, işçilik, geliştirme süresi, fire v.b) Japon üretim sistemi -lean production- çok kısa bir sürede dünya tekelleri arasındaki teknoloji savaşını hızlandırmıştır. Bu nedenle, ihracat ve lisans, patent, Know-how satma ya da kiralama yoluyla dışa açılmalarından farklı olan, "dışarıda üretim birimine sahip olma" şeklindeki dışa açılmalar, özellikle ABD ve Avrupa tekelleri için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu yayılmanın uluslararası tekellere sağladığı başlıca avantajlar, "ucuz işgücü", "ucuz hammadde" ve "geldiği ülkelerin kaynaklarını kullanma"dır. Ancak bu yayılma herşeyden önce tekellerin egemenliğindeki rekabet koşullarında varolabilmek için zorunlu duruma gelmiştir.

"Dışarıda üretim"i sürdürebilmenin en kolay yolu ise yerli şirketlerin satın alınmasıdır. Birçok azgelişmiş ülkede olduğu gibi Türkiye'de de uygulanmakta olan özelleştirme programlarının dış dinamiğini, ulusalararası dev şirketlerin bu zorunlu yayılma süreçlerinde aramak gerekir.

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki işbölümü de bu çerçevede belirlenmektedir. Teknoloji yarışı ABD, Avrupa Topluluğu ve Japonya arasında yaşanmaktadır. Dünyada yeni oluşturulmaya başlanan işbölümüne göre, gelişmiş kapitalist ülkeler "bacasız endüstri"lerin merkezi olurken, azgelişmiş ülkelerin payına emeğin ucuz tutulacağı varsayımından yola çıkılarak emek yoğun üretim (tekstil-deri v.b), montaj üretimi (elektronik, otomativ) veya hizmet (turizm, bankacılık) sektörlerinde üretim yapmak düşmektedir.

f-Özelleştirilen kuruluşlarda öncelikle sendikalaşma engellenmekte, işçi sınıfı örgütsüzleştirilmektedir.

Özelleştirmenin başlıca sonuçlarından biri işçi sınıfının örgütsüzleştirilmesidir. Özelleştirilen kamu kuruluşlarının büyük bir bölümünde, kazanılmış haklarını kaybetmek riskiyle karşı karşıya kalan işçilerin direnişi kırmak amacıyla sendikal örgütlenme engellenmektedir. Baskı döneminde oluşturulmuş olan ve sendikal örgütlenmeyi sınırlayan yasalar, uluslararası sözleşmelerin çiğnenmesi pahasına uygulanmakta, bunların değiştirilmesi önlenmektedir.

II- HÜKÜMETLERİN ÖZELLEŞTİRME GEREKÇELERİ

a- Pazar güçlerini ve ekonomiyi geliştirmek

Kamu kuruluşu niteliğindeki devlet tekellerinin özelleştirilmesiyle serbest piyasa ekonomisi kurallarının işleyeceği iddiasında olan hükümetler, ekonominin tümüyle özel kesimin denetimine geçmesiyle daha başarılı bir ekonomik gelişmenin sağlanabileceğini savunuyorlar. Gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan devlet eliyle mal ve hizmet üretimine girişilmesinin nedenlerinden başlıcası, özel sermaye birikiminin sanayileşmeyi gerçekleştirecek düzeye gelmemiş olmasıdır. Bazı sektörlerde tek üretici, yani tekel durumunda olan kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi, devlet tekelinin özel tekele dönüşmesi anlamına gelir. Özelleştirme ayrıca, Türk kapitalistlerinin pek çok kuruluşu satın alabilecek gücü olmadığından, ekonominin denetimini yabancı sermayeye bırakmak şekline dönüşecektir.

b- Üretkenliği ve verimliliği arttırmak

Kamu kesiminin çeşitli nedenlerle özel kesime göre daha verimsiz olduğu, üretimin tümüyle özel kesim tarafından gerçekleştirilmesi halinde üretkenliğin ve verimliliğin artacağı iddia ediliyor. Oysa ekonomi bilimi, verimlilik ile mülkiyet arasında direkt bir ilişki kurmaz. Yapılan bilimsel araştırma sonuçları da her iki kesimin lehine de sonuçlar vermektedir. (Bkz. Türkiye'de özelleştirme uygulamaları) Verimlilik ve üretkenlik açısından bakıldığında, mülkiyetin özel sektörde ya da kamunun elinde olması o kadar önemli değildir. Verimsizlik, serbest piyasa ekonomisinden kaynaklanan bozuklukların yanısıra, politik sistemin neden olabileceği aksaklıklarla da ilintilidir.

c- Hisse sahipliğini yaygınlaştırarak, sermaye piyasasını geliştirmek

"Halka açılarak sermaye piyasasını geliştirmek" ve "Halka maletme" sözcükleriyle ifade edilen olgunun özü gerçekte tam tersi bir anlam taşımaktadır. Bugüne değin sermaye piyasaları ve borsalar, hiçbir zaman sermayenin tabana yayılmasında aracı olmamış ya da buna katkıda bulunmamışlardır. Bu piyasaların görevi, kapitalist işleyiş içinde sermayenin merkezileşmesidir.Ayrıca, Türkiye'de halkın geniş kesimleri yaşamsal gereksinimlerini bile sağlayamazken; sermayeye nasıl ortak olacaktır? Bu durumda, satışa sunulan pay senetlerinin bir kısmı yerli tekellerin elinde toplanırken, büyük bir bölümü de yabancı tekellerin eline geçecektir. (Bkz. Türkiye'de özelleştirme uygulamaları)

d- Hazineye gelir toplanması

Hazineye gelir toplamanın en etkili aracı vergilerdir. Vergi sisteminde yapılacak radikal bir reformla hiç vergilendirilmeyen ya da vergi dilimleri çok az olan sınıf ve katmanlardan (Rant gelirleri, bankacılık, uluslararası taşımacılık v.b) gelir elde edilebilecekken, kamu kuruluşlarının satışı yoluna gidilmesi, hazineye gelir toplamak değil, varolan gelir kaynaklarını azaltmak anlamına gelir. Çünkü yalnızca bir kereye mahsus olmak üzere satışlardan gelir elde edilecek, bu kuruluşların mal ve hizmet satışlarından elde ettikleri gelirden ise tümüyle vazgeçilecektir.

e- Kamu kuruluşlarına hazine tarafından yapılan yardımı en aza indirme

Kamu kuruluşlarına kaynak aktarmak, gelir dağılımındaki sosyal ve bölgesel eşitsizlikleri ortadan kal-

dırabilmek için, yapılması gereken zorunlu harcamalardandır. Ancak kaynak aktarımının nedeni bu kuruluşların zarar etmesiyse; zararı önlemenin yolu da özelleştirme değil, reorganizasyon yoluyla yapısal bozuklukların giderilmesidir. Eğer KİT'lerin zararı yatırım sermayesi ihtiyacından kaynaklanıyorsa, bunun çözümü de yine hazineden kaynak aktarmak ve gerekli yatırımı gerçekleştirmektir

f- Bütçe açıklarının azaltılması

Özelleştirme gelirleriyle bütçe açıklarının kapatılması, yalnızca bir kere yapılabilecek bir uygulamadır. Oysa kamu kuruluşlarından kaynaklanan bütçe açığı, toplam bütçe açığının çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Uzun dönemde, kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi yoluyla bütçeye sağlanacak gelirlerden de yoksun kalınacak ve bütçe açıkları giderek daha fazla büyüyecektir.

Başbakan Tansu Çiller 20 Temmuz 1993 tarihinde yaptığı televizyon konuşmasında şöyle diyordu:

"1993 yılında 150 trilyona varan bir bütçe açığının baskısı altındayız. Bugün 18 yaşından küçük gençlerimize bırakılan borç, 232 trilyondur. Dışarıdan aldığımız borç buna dahil değildir. Bu şartlar altında, hükümetimiz çiftçimize, orta ve küçük ölçekli işletme sahiplerine, esnafa ve diğer meslek sahiplerine hiç kaynak aktaramaz hale geliyor."

4 Kasım 1992'de Resmi Gazete'de yayımlanan 1993 Hükümet Programı'nda ise "1993 yılında işletmeci KİT'lerin dönem zararının 19.7 trilyon olması beklenmektedir." deniliyor. Eğer bütçe açığı 150 trilyon olacaksa, KİT'lerin zararları bütçe açığının yüzde 13.1'ine tekabül eder. Tüm borçların toplamı 232 trilyon ise KİT zararlarının toplam borçlar içindeki payı yalnızca yüzde 8.5'dur. Bütün KİT'ler satılabilse bile bütçe açığının yüzde 87'si, toplam iç borçların ise yüzde 91.5'u açık veya borç olarak kalacaktır.

g- Devletin küçültülmesi

Özlelleştirme ile devletin küçültüleceği iddiası da tümüyle kamuoyunu yanıltmak için oluşturulmuş bir söylemdir. Özelleştirme düşüncesinin ortaya çıktığı ve uygulanmaya başladığı 1980'li yıllarda devlet küçülmemiş, tam tersi daha da güçlenmiştir. 1980 askeri darbesiyle birlikte Türkiye'de, işçi sınıfı ve emekçilerin hak ve öz-

gürleri yasalar yoluyla kısıtlanırken, devlet büyümüştür. Özelleştirme, yalnızca özel kesimin devlet üzerindeki etkisini arttıracak, devletin toplum üzerindeki gücü ve denetimi ise azalmayacaktır.

III- ÖZELLEŞTİRMENİN KAPSAMI VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

a- Özelleştirme nedir?

Özelleştirme, kamu iktisadi kuruluşlarının mülkiyetinin, yönetiminin veya sadece gelirlerinin tümüyle ya da kısmen özel kişilere devredilmesi ve kamuya ait etkinlik alanlarının özel sermayeye açılmasıdır.

Özelleştirme kavramı geniş anlamıyla;

a- Kamu hizmetlerinin fiyatlandırılması,

b- Kamu hizmetlerinin özel kesime ihale edilmesi,

c- KİT'lerin yönetim ve mülkiyetinin özel kesime devri,

d- Mülkiyet, yönetim ve işletme hakkı kamunun elinde kalmakla birlikte; işletme gelirlerinin özel kişilere devredilmesi konularını kapsamaktadır.

Günümüzde uygulanmakta olan özelleştirme yöntemleri ise şöyledir:

1- Blok Satış: KİT'lerin tek veya az sayıda özel kişiye devredilmesidir. Bu özel kişi gerçek bir şahıs olabileceği gibi, yerli veya yabancı bir tüzel kişi de olabilir.

2- Halka Satış: KİT'lerin hisse senetlerinin, yerli veya yabancı sermaye piyasalarında, birden çok gerçek ve tüzel kişinin alımına sunulmasıdır.

3- Halka Satışı Öngören Blok Satış: KİT ve bağlı ortaklarının aktiflerinin önce blok halinde satılması ve belli bir süre sonunda alıcının bazı hisseleri halka satacağının öngörülmesidir.

4- Yarım Kalmış Yatırımların Devri: Kamu tarafından başlanmış ancak bitirilememiş işletmelerin özel kişilere satılmasıdır.

5- Yap-İşlet Devret Modeli: Kamunun yapmakla yükümlü olduğu bazı altyapı yatırımlarının özellikle yabancı kuruluşlar eliyle gerçekleştirilmesi ve buna karşılık onların bu yatırımları belirli bir süre piyasa koşullarında işleterek gelir elde etmeleridir.

6- Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi: Eğitim, sağlık, kültür, çevre, toplu ulaşım, sosyal konut gibi kamu

hizmetlerinin, kamu kaynaklarından verilen ayni ve nakdi teşvikler, ayrıcalıklar ve güvenceler yoluyla özel sermaye tarafından da yerine getirilmesinin sağlanması; dolayısıyla bu hizmetlerin kârlılık ilkesine bağımlı kılınmasıdır.

7- **Taşeronlaştırma:** Kamu mal ve hizmet üretiminin ihaleye çıkarılarak taşeronlara verilmesidir.

8- **Yönetim Devri:** Mülkiyeti kamunun elinde kalmak üzere bazı işletmelerin yönetimlerinin kısmen veya tümüyle özel kişilere devredilmesidir.

9- **Kiralama Yöntemi:** Kamuya ait üretim araçlarının belirli bir bedel karşılığında özel kişilere kiralanmasıdır.

10 - **Gelir Ortaklığı Senedi:** Altyapı yatırımlarının gelirine (köprü, baraj v.b) özel kişilerin ortak edilmesi ve bu ortaklık karşılığında onlardan senet karşılığında borç alınmasıdır.

11- **Ortak Girişim:** Özel kişilerle kamu kurumları arasında mal ve hizmet üretimine yönelik yeni ortaklıklar kurulmasıdır.

b- Türkiye'de özelleştirmenin yasal çerçevesinin oluşumu

Türkiye'de uygulanan özelleştirme programı, dünya ölçeğindeki özelleştirme kampanyasının bir parçası olarak ve 24 Ocak 1980 sonrası koşullarda başlatılmış ve üç aşamada uygulamaya konulmuştur.

Birinci Aşama: 24 Ocak Kararları ile KİT'lerin serbest piyasa yöntemleriyle çalışacağı ilkesi getirilerek, KİT ürünlerinin fiyatları serbest bırakılmış ve onların da piyasa kuruluşları gibi borçlanmaları öngörülmüştür. KİT'lerin bu yolla, serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre işletileceği varsayılmıştır. Temel amaç, KİT'lerin zaman içinde özel sektöre bütünüyle devriydi. Bu karar, KİT'leri kuruluş amaçlarından tümüyle uzaklaştırıyor, böylelikle "sosyal hizmet", "toplumsal denge" ve "teknolojik ilerleme için devletin öncülüğü" terk ediliyordu. 1980-1984 dönemi, özelleştirmenin hazırlık aşaması olarak nitelenebilir. Bu dönemde kömür, yapay gübre ve kısmen de elektrik hariç KİT'lerce üretilen tüm temel mallar, "temel mal" olmaktan çıkarıldı. Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımındaki devlet tekeli kaldırıldı; tütün tekeline son verilerek özel şirketlerin sigara üretmelerine olanak sağlandı; çay işleme ve paketleme alanındaki devlet tekeli kaldırıldı; bankalar üzerindeki devlet tekeli kaldırıldı ve kontrolü aşamalı olarak gevşetildi, serbesti ge-

nişletildi; ithalat ve ihracat rejimleri kademeli olarak serbestleştirildi; Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nda değişiklik yapılarak özel kreş, ana okulu ve diğer özel eğitim kurumlarına vergi bağışıklığı sağlanarak bu alandaki özel yatırımlar özendilirildi.

İkinci aşama: 1986'da çıkarılan 2983 sayılı yasa ile kamu mülkiyetinin özel sektöre devrinin yasal çerçevesi çizilmiştir. Böylece, KİT'lerin özel sektöre devri "Gelir Ortaklığı Senetleri" çıkartılması ve " İşletme Hakkı Devri" aracılığıyla sağlanacaktır.

Üçüncü aşama: Özelleştirmenin son aşaması 3291 sayılı Özelleştirme Yasası ile tamamlandı. Bu yasayla, KİT'lerin satış yoluyla özelleştirilebileceği hükmü yanında, satış dışı yöntemlerin de uygulanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, özelleştirilecek kuruluşların öncelikle anonim şirket statüsüne geçirilerek ilgili Bakanlıkla ilişkisinin kesilmesi ve Başbakanlığa bağlanması da aynı yasada belirtilmektedir. Bu anonim şirketlerdeki kamu payı yüzde 50'nin altına düşene kadar, bu şirketlerden Toplu Konut ve Ortaklık Kurulu sorumlu olacak; özelleştirme, kamu payının yüzde 50'nin altına düşmesiyle gerçekleştirilecektir.

c- Türkiye'de özelleştirme uygulamaları

Türkiye'de 1986 yılından bu yana özelleştirme programı fiilen uygulanıyor. özelleştirme, dünyanın pekçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de çeşitli toplum kesimleri arasında tartışmalara yol açmıştır. Kamuoyunu oluşturan medyanın (basın, TV kanalları, reklam ajansları) yardımıyla, özelleştirmenin yalnızca sermaye sınıfının yararına olan sonuçları tüm topluma mal edilmeye çalışılmaktadır. Özelleştirme programının tartışılması olanağı, uygulamanın ilk gündeme geldiği yıllarda, 12 Eylül'ün baskıcı döneminde ortadan kaldırmıştı. Özelleştirme programının yabancı danışmanlık kuruluşlarına hazırlatılması ve bu konuda yaşanan kavram, görüş ve tutum karmaşası, çelişki ve tutarsızlıklar yaratmış, uygulamalar tam bir oldu bittiye getirilmiştir. Özellikle 1990 sonrasında artan KİT zararları, özelleştirmelerin tek nedeni olarak gösterilmeye çalışılırken; toplum, kamu açıklarının kapatılması için bu kuruluşların satılması gerektiğine inandırılmak isteniyor. Oysa bugüne kadarki uygulamalar, öncelikle kâr eden kuruluşların satıldığını, piyasayı serbestleştirmek yerine yeni tekeller oluşturulduğunu, hisse sahiplerinin sayısını arttırmak yerine blok satışlarla bazı sektörlerin yabancıların denetimine

geçtiğini, böylece bu sektörlerdeki fiyat artışlarının denetlenemediğini göstermiştir.

1985 yılından beri 119 kamu kuruluşu özelleştirme kapsamına alınırken; bunlardan 4'ünün özelleştirilmesinden sonradan vazgeçildi. Bu kuruluşların 53'ü tümüyle özel sektöre devredildi. 63 Kamu kuruluşu ise hâlâ özelleştirme kapsamında. Bu kuruluşların yaklaşık yüzde 56'sı blok satış, yüzde 23'ü halka arz yoluyla; geri kalanı ise İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki (İMKB) satışlarla özelleştirilmiştir. 1985-1993 yılları arasında yapılan özelleştirme uygulamaları sonucu yaklaşık 12 trilyon 714 milyar 271 milyon TL gelir elde edilirken; 10 trilyon 598 milyar 528 milyon TL özelleştirme gideri yapılmıştır.

d- Bazı Özelleştirme uygulamaları:

1- TELETAŞ (Telekomünikasyon Endüstri Ticaret Anonim Şirketi)

Teletaş'ın kökenini PTT-ARLA oluşturur. 1967 yılında İstanbul'da kurulan PTT-ARLA, başlangıçta yalnızca bir araştırma ve geliştirme kuruluşu olarak faaliyet göstermiş; daha sonra 1971 yılında ilk analog telefon ve telgraf mültipleks donanımlarını çeşitlendirip ve geliştirerek üretimine başlamıştır. 1983 yılında ise PTT ve diğer ortakların işbirliği ile TELETAŞ kurulmuştur. TELETAŞ'ın başlıca faaliyet konusu, telekomünikasyon donanımlarının imalatı, kurulması, araştırma ve geliştirilmesiydi.

TELETAŞ'ın başlıca özelliği telekomünikasyon alanında Türkiye'nin en gelişkin araştırma kuruluşu olması, yüksek kârlılığı ve modern teknolojiyle üretim yapmasıdır. Kuruluşun bu özellikleri onu özelleştirmede çekici bir aday yapmıştır. TELETAŞ'ın özelleştirilmesinde, Türkiye'nin başta gelen telekomünikasyon üreticisi olduğundan ve stratejik konumundan dolayı, "Altın Hisse" uygulamasına başvuruldu. "Altın Hisse" T.C Devleti'ne aittir. Türk Hükümeti, devlet hisselerinin devredilmesini, stratejik politikaları olumsuz yönde etkileyeceği anlaşıldığı takdirde, "Altın Hisse" aracılığıyla engelleyebilir. Altın hisse ayrıcalığı, devletin TELETAŞ'daki hissesinin yüzde 3'ün altına düşmesiyle birlikte sona erecekti.

PTT'nin TELETAŞ'da sahip olduğu yüzde 40 hisse, 1987 yılında alınan bir kararla Kamu Ortaklığı İdaresi (KOİ) Başkanlığı'na devredildi. Bu karardan sonra TE-

LETAŞ'ın hisselerinin dağılımı şöyleydi:

Hissedarlar	Hisse Oranı %
Alcatel- Bell	39
PTT Biriktirme ve Yard. Sand.	8
STFA	7
Vakıflar Bankası	5
Ray Sigorta	1
KOİ	18
KOI	22

1988 yılında hisselerinin yüzde 22'si halka arz yoluyla satılan TELETAŞ'a 41.695 kişi ortak oldu.

Kamu Ortaklığı İdaresi (KOİ), TELETAŞ'ın yüzde 18'lik hissesinin satışını çekici kılabilmek için 1993 yılında "Altın Hisse"yi kaldırmaya karar verdi. Hisseler, şirketin ana ortağı durumundaki yabancı sermayeli Alcatel-Bell Telefon'a "blok satış" yöntemiyle satıldı. Böylece ortaklık payını yüzde 57'ye çıkaran yabancı sermaye TELETAŞ'a tümüyle hakim oldu.

Yabancı ortakların TELETAŞ'da yaptığı ilk reorganizasyon, şirketin araştırma geliştirme işlevine son vermek oldu. Türkiye'nin önde gelen araştırmacılarının bir bölümü Alcatel-Bell şirketinin yurt dışındaki araştırma kuruluşlarına gönderilirken, büyük bir bölümü de işten çıkarıldı. Yabancı ortak, Türkiye'de araştırma yapmayı kendi ülkesinin stratejileri açısından uygun bulmuyordu. İkinci olarak da şirketi Telekomünikasyon üreticisi durumundan çıkartarak montaj hattına çevirmek için bir dizi girişimlerde bulunuluyor. Alcatel, yüzde 39 hisseye sahipken de Türkiye'de üretilen bazı parçaların ithal edilmesini istiyor; ancak KOİ'nin elindeki "Altın Hisse"den ve KOİ'ni temsilen Yönetim Kurulu'nda bulunan üyelerden dolayı bunu gerçekleştiremiyordu.

TELETAŞ'ın yüzde 18 hissesinin de satılmasıyla birlikte, telekomünikasyon sektöründe yerli sermayeli üretici firma kalmadı. Bu alanda üretim yapan NETAŞ'ta en büyük yatırımcı yabancı sermayedir. Siemens'de ise yine yabancı sermayenin egemenliği vardır.

TELETAŞ'ın yüzde 18 hissesi yaklaşık 21 milyon dolara satıldı. Bu durumda şirketin toplam değeri yaklaşık 100 milyon dolar ediyor. Ancak 1988'de şirket halka arz edilirken biçilen değer de100 milyon dolardı. Özelleştirmenin ilk örneği olduğundan ve ekonomiyi daraltıcı kararlarların borsayı olumsuz etkileyeceği düşünülerek,

hisselerin satışında 30 milyon dolar indirim yapılmıştı. Aradan geçen 5 yıl içinde TELETAŞ'ın üretim kapasitesi yüzde 50 arttı ve işletme 20 milyon dolarlık yeni yatırım yaptı. Yani şirketin gerçek değeri 100 milyonun çok üzerine çıktı. Yalnızca bu rakamlar bile özelleştirme sonucundaki kaybın büyüklüğünü göstermektedir.

2- ÇİTOSAN (Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi)

1985 yılından bu yana özelleştirilen 119 kuruluşun 22'si çimento sektöründe faaliyet göstermektedir. Bu şirketlerden, Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii'nin (ÇİTOSAN) bağlı ortaklığı olarak faaliyet gösteren ve kamu payı yüzde 98'in üzerinde olan 17 kuruluşun 16'sı blok satış, blok satış+halka arz ve İMKB'de satış yöntemleriyle özelleştirildi. Halka açılarak mülkiyeti tabana yaymak amacını taşıdığı iddia edilen bu özelleştirme, daha uygulamalar başladığında geçerliliğini yitirdi. Halka satılması öngörülen ÇİTOSAN'a bağlı 5 fabrika, blok satış yoluyla Fransız firması Societe Ciment des Francais tarafından 17 Ocak 1989'da satın alındı. Bu beş fabrikanın yüzde 90 hissesi 105 milyon dolar karşılığında; yani sözkonusu kuruluşların 16 aylık üretim değerleri karşılığında satıldı.

Diğer bir deyişle, tekel konumundaki bir kuruluş, yok pahasına tümüyle yabancı bir tekele sunuldu.

Özelleştirilmeleri, KİT'lerin bütçeye yük oldukları gerekçesiyle savunan hükümetler, uygulamaya en kârlı kuruluşları satarak başlıyor ve mülkiyet değişiminden sonra verimliliğin atacağını iddia ediyorlar. Bir çok fabrikasında net kârlılık oranı özelleştirme öncesinde çok yüksek olan ÇİTOSAN, yerli ve yabancı sermaye çevreleri için çok çekiciydi. Cevat Karataş'ın yaptığı bir araştırmaya göre (bkz. TÜSİAD Dergisi, sayı11), ÇİTOSAN'ın 1989-1990 döneminde kâr/net varlıklar oranı Ankara ve Balıkesir işletmelerinde negatif iken; sadece Afyon Çimento işletmesindeki kârlılık oranı yüzde 46.9 ve 49.2 düzeyindeydi. Özelleştirilen bu beş çimento fabrikasındaki emek verimliliği özelleştirmenin ilk yılında azalmış, 1990'da ise artmıştır. Bu örnekler, mülkiyet değişimi ile verimlilik ve kârlılık artışı arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını göstermektedir. Bu kuruluşlarda yapılacak reorganizasyon ile de verimlilik artışları sağlanabilirdi.

e- Özelleştirme uygulamaları sırasında hükümetin tavrı

Kamu kuruluşlarının gerçek değerlerinin altında sa-

tılarak, birkaç ayrıcalıklı kurum ve kişiye peşkeş çekilmesi.

Özelleştirme yasasının ve özelleştirme uygulamaları sırasında çıkarılan bazı Kanun Hükmünde Kararname'lerin (KHK), Anayasa'nın bazı maddelerine aykırı olması.

Özelleştirme uygulamalarının büyük bir gizlilik içinde yapılması ve kamuoyunun yanlış bilgilendirilmesi.

IV- ÖZELLEŞTİRME DEĞİL; SANAYİLEŞME VE DEMOKRASİ

Ulusal sınırların ekonomik bakımdan ortadan kalktığı bir dünyada yaşıyoruz. Türkiye de dünyadaki bu gelişmeye Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunarak uydu. Yapılan anlaşmalarla, 1995 yılında Türkiye ile Avrupa Topluluğu ülkeleri arasındaki ihracat ve ithalat işlemlerinde gümrük duvarları kaldırılacak. Böylece Türk ekonomisinin Avrupa ekonomisiyle bütünleşme yolunda önemli bir adım atılacaktır. Türk ekonomisinin ve toplumunun, Avrupa'ya ekonomik-toplumsal kurum ve kuruluşlarıyla entegre olabilmesi için alınması gereken önlemler kısaca söyle sıralanabilir:

- Güçlü ve üretken bir ekonomi;
- Kamu ve özel kesimde üretim yapan kuruluşların, Avrupa Topluluğu ülkeleriyle rekabet edecek konuma gelmesi için teknoloji ve yönetim düzeyinde yeniden yapılanma;
- Adil gelir dağılımı;
- Sosyal güvenlik sisteminde yeniden yapılanma;
- Yatırımları arttırarak, işsizlik sorununun hafifletilmesi;
- Bölgesel eşitsizlikleri azaltabilmek için kamu yatırımlarının arttırılması.

Yukarıda değinilen önlemlerin alınabilmesi için, uzun dönemde kamu harcamalarının azaltılması ve kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi değil; tam tersine bu harcamaların arttırılması ve yeni yatırımlara girişilmesi gerekmektedir.

- Türkiye'nin kısa dönemli politikaları terk ederek, uzun dönemde kalkınma ve sanayileşme stratejilerini saptaması gerekmektedir. Gelişmiş ülkeler arasında süren teknoloji savaşı göz önüne alınarak yeni teknolojiler geliştirilmeli, araştırma ve geliştirme kuruluşları oluşturulmalıdır. Özel kesim, büyük yatırımlar gerektiren bu

alanda, dünyanın hiçbir ülkesinde öncülük etmemektedir. Özel kesim yalnızca, kârlı olabileceği alanlarda yatırım yapar; yeni teknolojiler geliştirmek için yatırımlar yapmak ise asıl olarak devletin görevidir.

- Türk özel kesiminde yatırımda bulunma oranı oldukça düşüktür. Özelleştirme, yeni yatırımlar yapmak yerine, varolan kuruluşların satın alınması anlamına geliyor ve uzun dönemde ekonomiye fazla bir getiri sağlamıyor. Oysa Türkiye'nin yeni ve modern yatırımlara gereksinimi vardır.

Ekonomik politikalar konusunda, toplumun özgür ve bilinçli kararlar almasını sağlamak için, öncelikle halkın bilgiye ulaşma ve onu kullanma hakkı ve olanağı yaratılmalı; toplumun tek yönlü bir ideolojik saldırıya uğratılması engellenmelidir.

Bu nedenlerden dolayı, ülkemizin ekonomik politikalarını özelleştirme ve istikrar programları değil; sanayileşme programları oluşturmalıdır.

- Türkiye, yaşamın her alanında toplumsal denetim sağlanmadan, uzun dönemli hedeflerine ulaşamaz. Fabrikada işçinin yönetime katılması (yani üretim sürecinin çalışanlarca denetlenebileceği bir sistem); halkın ülkeyi yönetmek üzere seçtiği parlamenterlerin denetlenebileceği bir sistem; yerel yönetimlerin bölge halkı tarafından denetlenebilmesinin koşulları v.b oluşturulmalıdır.

Bu nedenle, başta Anayasa olmak üzere tüm yasalar yeniden gözden geçirilmeli ve toplumsal denetimi engelleyen tüm yasa ve tabular yıkılmalıdır.

ÖZELLEŞTİRME DEĞİL; DEMOKRASİ!

ÖZELLEŞTİRME DEĞİL; TOPLUMSAL DENETİM!

DİSK TEMSİLCİLİKLERİ

AVRUPA TEMSİLCİLİĞİ
Galerie Ravenstein 3/1000 Bruxelles
BELÇİKA
Tel: (322) 511 55 01

ANKARA MERKEZ TEMSİLCİLİĞİ
Çankaya, Cinnah Cad. 35/4 3415
ANKARA
Tel: (312) 440 77 74 **Faks:** (312) 440 77 73

AKDENİZ BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Güllük Cad. Çankaya Apt. Kat: 4 No: 7
ANTALYA
Tel-Faks: (242) 247 30 43

ÇUKUROVA BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Kızılay Cad. H.Algan İşhanı No:1 Kat: 2
ADANA
Tel-Faks: (322) 352 60 95

EGE BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Alsancak, Şair Eşref Bul. 1434 Sk. No: 100/1
İZMİR
Tel: (232) 421 16 76 **Faks:** (232) 463 47 36

GÜNEYDOĞU BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Lise Cad. 2 Sk. Çavuşoğlu 2 Apt. No: 11 Kat: 1
DİYARBAKIR
Tel: (412) 221 11 77 **Faks:** (412) 221 34 81

KARADENİZ BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Ulugazi Mah. Osmaniye Cd. No: 27/4
SAMSUN
Tel-Faks: (362) 431 37 17

MARMARA BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Haşim İşcan Cad. Modül İşhanı No: 75/6
BURSA
Tel: (224) 254 89 37 **Faks:** (224) 253 10 91

TRAKYA BÖLGE TEMSİLCİLİĞİ
Cumhuriyet Meydanı, Akıncılar Sk. No: 2 Kat: 3
ÇORLU
Tel: (282) 652 68 50 **Faks:** (282) 651 49 09

DİSK

DİSK YAYINLARI NO 4